

ANDERLE ÁDÁM

A spanyol analógia

A (FRANCÓISTA) PÁRTÁLLAMTÓL A (JUANCARLISTA) PLURALIZMUSIG

Amikor, főleg egyetemen kívüliek tüskés reflexeit, görcsös reagálásait látom, akik fiataljaink, például az egyetemisták szokatlan, ismeretlen stílusú megmozdulásait látva rendszert feltűző dühökkel-indulatokkal léptek/lépnek fel, valamilyen veszélyesnek hitt fantomkép ellen harcolva, a spanyol példára szoktam hivatkozni.

Ahol például 1968 körül a francóista rendőrség körözhényt adott ki *Felipe Gonzalez* ellen, akit ifjú szocialistaként a *kapitalizmus* veszélyes *ellenségének* minősített a Franco-rendőrség, s *vérdíjat* tűzött ki a fejére. Ám nem telt el 15 esztendő, s *Felipe Gonzalez*, aki az illegalitásban az „Isidoro” nevet viselte, nem elpusztította, hanem a spanyol monarchia miniszterelnökeként konszolidálta a kapitalista rendszert. Persze az is igaz, hogy ez a tőkés Spanyolország szinte semmiben sem hasonlít már a Franco-korszakra.

És ehhez az analógiához hozzá szoktam tenni: legyünk szívesek mi is legalább ilyen nagyságrendű változásokat *elképzelni* hazánkban.

A spanyol példa említése figyelmeztet arra, hogy mindaz, ami ma Magyarországon és a szocialista országokban zajlik, nem csupán szocialistarendszer-specifikus jelenség. Ha szemléletünk megszabadul egyfajta Kelet-Európa-gettó-felfogás korlátaitól, észrevehetjük, hogy egy, ugyanazon *társadalmi formáción* belül *szakaszváltás* kínjait szenvedjük. És ha jól választjuk ki történeti példánkat, szinte *modellezhetjük* egy monolitikus egypártrendszerrel a pluralizmus politikai intézményrendszerére történő átmenet sajátosságait.

Ilyen példának tűnik a jelenkori Spanyolország (periféria-, félperiféria-állapot elmaradottságának jegyeit mutatva), amely egy hasonló történelmi *helyzet* és *mozgás* tanulságait kínálja számunkra.

A FRANCÓISTA PÁRTÁLLAM

A polgárháború leverése (1939) utáni dühödt és irracionális terror kódéből kibontakozó totalitárius állam a *vezérelv* (=caudillo) alapján szerveződött. Jellegzetessége ugyanakkor ennek az intézményesülő diktatúrának, hogy az állami és pártszervek, valamint a diktatúra által kialakított „vertikális”, azaz *iparági* szakszervezetek szervesen *összefonódtak*.

A hatalom forrása a *caudillo*, *Francisco Franco* tábornok volt, aki a törvényhozó és végrehajtó hatalom letéteményeseként jelent meg. A szalonképeség érdekében azonban már 1942-ben megszületett a csupán tanácskozási joggal bíró spanyol *cortes* (=parlament), amely tagjainak döntő részét, 156 főt, a *caudillo* nevezte ki (ezért is nevezte a kor „vattaparlamentnek”). Másik 74 személyt a falangista *Nemzeti Mozgalom Tanácsa*, 150 főt pedig a falangista szak-

szervezeti mozgalom *kongresszusa* delegált; ám az említett *Tanács* és *Kongresszus* tagjait ugyancsak Franco nevezte ki, éppen úgy, mint a helyi korporációk és szakmai szakszervezetek vezetéségeit, akik szintén delegálhatták képviselőiket (együttesen 217 főt) a cortesbe. Később a cortesben megjelentek a „családok képviselői” is (103 fő), akiket közvetlenül „választatott” a francóista apparátus.

A cortes ugyanakkor csupán „alsó kamaraként” működött, mert a „felső kamara” a falangista Nemzeti Mozgalom 168 fős tanácsa volt (102 főt a provinciák pártszervezetei választottak, a többi kinevezett személy volt). A caudillo által vezetett kormányban jelen volt a szakszervezetek és a „Mozgalom” főtitkára is miniszteri rangban.

A Franco-diktatúra saját pártmozgalmán kívül nem engedélyezte más politikai szervezetek működését. Mindazonáltal a kormányok összetételét vizsgálva kitűnik, hogy a Falange tagjai mellett a kormányban mindig helyet foglaltak a rendszert elfogadó más politikai árnyalatok képviselői is: a katonák mellett az „alfonzista monarchisták”, a „tradicionalisták”, a *Katolikus Akció* hívei, majd az *Opus Dei* technokratái és ezen irányzatokon kívüli „független” szakértők is, egy sajátos informális *front* képviselőiként.

E meglehetősen monolit és tagolatlan hatalmi struktúra igen lassan változott, mindig csak annyit, amennyit a nemzetközi megítélés és a belső feszültségek igényeltek. Így 1947-ben a cortes elnökéből, az egyházi hierarchia legmagasabb rangú tisztségviselőjéből és a szárazföldi hadsereg rangidős tábornokából megalakult e király nélküli monarchia *Régenstanácsa* és egy 17 tagú *Királyi Tanács*, melyek az államfői teendők protokolláris részét látták el, és a trónöröklést készítették elő.

1956-tól, a kezdődő politikai válságra reagálva a *legalitás* koordinátáit igyekezett szélesíteni a diktatúra. A párttörvény után (1958) a Falange mint „Nemzeti Mozgalom” a jobboldal és a centrum *frontpártjává* kívánt tagúlni, „a nemzeti közösség... sorsességét” reprezentálva. Az „Állam organikus Törvénye” (1967) pedig *alkotmányként* próbálta a diktatúrát *jogállamként* bemutatni: ekkor választották el egymástól az államfői és a kormányfői tiszteket; az eddig törvény felett álló fegyveres erőket ekkor integrálták az *alaptörvénybe*. Az „organikus törvény”, érzékelve az erős politikai feszültségeket, már lehetővé tette „politikai jellegű társaságok” alakítását. A 60-as évek közepétől a Falange-„Mozgalom” a politikai pluralizmust *saját keretén belül* próbálta-ígérte megvalósítani, továbbra is határozottan tiltva a politikai pártok tevékenységét. Erre az időre persze paradox helyzetbe került a Franco-diktatúra: mire 1967-ben befejeződött intézményesülése, már mély politikai válságban találta magát, amikor a totalitárius politikai intézményrendszer haszontalansága, nehézsége és szalonképtelensége a nemzeti nagytőkétől a kommunistákig terjedő széles spektrumban egyaránt nyilvánvalóvá vált.

GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM A FRANCO-KORSZAKBAN

A Franco-korszak gazdaságpolitikája az *autarchia* jegyében indult. Az *önellátás* ambíciója a nemzetközi elszigeteltséget és bojkottot is tükröző filozófia volt, amelynek, úgy tűnt, kiválóan megfelelt e kialakuló politikai felépítmény. Az állam közvetlenül beavatkozott a gazdasági folyamatokba. „Intervencionista”-ja az „eredeti” felhalmozás nagytőke érdekében — döntően a nehéziparba

— történő átszivattyúzását, egy hazai fináncoligarchia megteremtését célozta a mezőgazdaság, valamint a hazai közép- és kisipar kárára.

E szisztéma egy befejezetlen ipari forradalom *extenzív eszközökkel* történő kiteljesítését szolgálta, s magában foglalta a dolgozó osztályok kemény *ellenőrzését* is. Ezt az iparági szakszervezetek rendszere igen jól ellátta: a kötelező szakszervezeti tagság, az alacsonyan tartott bérek, a sztrájk tilalma egy jól tagolt *szociálpolitikával* társult. Ez azt jelentette persze, hogy — a spanyol történetírás ma így látja — az alacsony szintű szociális biztonság fejében a (döntően első generációs) ipari munkásság lemondott szakszervezeti szabadságairól.

E rendszer eróziója 1953-tól kezdődött el. Egyre nyilvánvalóbbá vált — 1956—59 között pedig tudatosult is —, hogy e szisztéma elérte növekedésének, zavartalan működésének határait: a kezdődő gazdasági stagnálás, a luxusberuházások (például hatalmas vízi erőművek), a korrupció, a feketepiac, a vágtató infláció, a növekvő államadósság utaltak erre elsősorban. Közben az átalakuló nemzetközi gazdasági környezet is egyre világosabban jelezte: új, intenzív pályára kell térnie a spanyol gazdaságnak.

Ezt a szükségletet az *Opus Dei* közgazdász miniszterei fogalmazták meg először, s lettek a „*ruptura*”, az autarchiával való *szakítás* kezdeményezői.

E belső vita vezetett az 1959 júliusában elfogadott „*Új gazdasági szabályozás — törvényerejű rendelet*” (Decreto-ley de Nueva Ordenación Económica) kiadásához. Az *intervencionismo* akciórádiusza ezután szűkült, egyfajta *liberalizálódás* indult el, s ennek nyomán a társadalom és gazdaság dinamizmusa felerősödött.

Mik voltak e gazdasági „szakítás” konkrét jellegzetességei?

A hivatalos szándék szerint a célok:

- intenzívvé tenni a külgazdasági kapcsolatokat, liberalizálni az importot, ösztönözni a külföldi tőkebefektetéseket;
- megszüntetni az állami beavatkozást, szűkíteni az ár állami szabályozását, eltörölni az állami gazdasági ellenőrzést;
- csökkenteni az államadósságot, az autarchiából következő áremelkedéseket enyhíteni;
- illeszkedni a nemzetközi gazdasági rendhez (Nemzetközi Valutaalaphoz, GATT-hoz), kapcsolódni az Európai Közös Piachoz.

E kezdődő gazdasági „szakítást” nem követte azonban „politikai szakítás”, nem jelent meg sem a szabad szakszervezeti szervezkedés, sem a kollektív társulások szabadsága, sem a sztrájkjog, sem a munkanélküli-segély stb. Bárha az erózió persze jelen volt, különösen a szakszervezetek szférájában: erre utalt a — kommunista orientációjú — *Munkásbizottságok* születése, amelyekkel egyre folyamatosabban tárgyaltak/egyeztek meg — illegálisan — maguk a tőkés vállalkozók is.

Ahogy Ramón Tamames közgazdász már 1973—75 körül megfogalmazta: „az új gazdasági modell hosszú távon neki megfelelő mély és elkerülhetetlen politikai változásokat igényelt”.

A kormány első *stabilizációs* terve (Plan de Estabilización), amelyet az *Opus Dei* közgazdászai dolgoztak ki, a fenti célokat igyekezett cselekvési tervvé formálni. (Csak 1964-ben fogadták el.)

A fő jelszavak: *szanálni, liberalizálni, racionalizálni* a gazdaságot; *korlátozni a közkiadásokat, a piac és a pénz szabályozó szerepére* támaszkodni.

A kormány tehát e tervvel kézben akarta tartani az átalakulás folyamatait. A gazdaságtörténeti elemzések azonban azt jelzik, hogy a spanyol gazda-

ság már a terv életbe léptetése előtt áttörte az autarchiás korlátokat, és maga indult el egy új fejlődési pályán. A Nemzeti Tervhivatal (INI) csak követni tudta az eseményeket, sőt olykor csak akadályozott, ahogy ez az 1960-as protekcionista jellegű *vámrendelet* esetében történt.

1961—64 talán a legjobb időszaka lett a spanyol gazdaságnak. Ebben az öt évben 8,7%-os volt az éves gazdasági növekedés, enyhült az áremelkedés (5—9%), a reálbérek évi 8—11%-kal nőttek. Dinamikus iparaggá ekkor kezdett válni a turizmus; a külföldi tőke is Spanyolország felé fordult, felgyorsult a modern termelőeszközök importja. Dinamikusan nőtt az egyéni fogyasztás és az építkezések ritmusa, az energiatermelés, de az import is.

Amikor a *Stabilizációs Terv* 1964-ben végre megjelent, igen egyértelműen kitűnt: a „fejlődés” eszméje („desarrollo”) a Franco-rendszer számára elsősorban *politikai árucikk és propagandaművelet* volt; egy technokratikus, autokratikus, de „desarrollista” monarchia *képének* megalkotása inspirálta, megőrizve a jövő számára a Franco utáni korszakban a „franquismót”, legitimizálva a diktatúrát az Európai Közösségbe történő *integráció* tárgyalásai idején.

A politika nagy fintora volt azonban, hogy amikor a „Stabilizációs Terv” végre életbe lépett, a gazdaság fejlődése megtorpant, s a folyamatos fejlődés helyett a pulzáló *nekilendülés—megtorpanás* állandósult egyensúlytalanságát kezdte mutatni a spanyol gazdaság. (1966—67, 1970—71 jelentették a kríziséveket, majd 1973-tól állandósult a válság.)

A *fejlődés* ugyan „rángatózó” és „rendetlen”, de ezzel együtt is folyamatos volt, mely *valódi növekedéssel* járt.

Az évtized eredményeként egy új, más Spanyolország született. Hispánia megszűnt agrárország lenni: míg 1960-ban a mezőgazdaság a nemzeti össztermék 24%-át adta a munkaképes lakosság 41,7%-ával, 1970-ben a megfelelő adatok 13%, illetve 29,2%-ra csökkentek. 1950—1969 között az agrárszektor csaknem 2 millió fő munkaerőt veszített el, miközben az ipar több mint egymillióval, a szolgáltatás 600 000 fővel nőtt.

1965—1974 közt az ipar évi növekedése 9%, a mezőgazdaságé 2,6% körül volt.

1960-ban a városi lakosság aránya az összlakosságon belül még 27,7%, 1970-ben már 40%. Nagyvárosok és új ipari központok születtek: a Seat-autókonzern, a baszk fémipar, a nagy olajfeldolgozók és a vegyipar, a hajógyártás és a szénbányászat fejlődése lódult meg ebben a korszakban.

Az export 1961-ben még 709 millió dollár volt, 1970-ben már 2,388 milliárd, s immár nemcsak narancsot, olajbogyót, de fogyasztási és iparcikkeket is exportált Spanyolország. A mezőgazdaság diverzifikálódott és intenzívvé vált. Az évtized a régi latifundiumra alapozott agrárszektorral való látványos *szakítás* korszaka is lett.

Az úthálózat korszerűsödése és szélesedése is része a felzárkózás jelenségének — a légiközlekedés forradalmával (a turizmus kényszere miatt) és a vasút modernizációjával egyetemben.

Persze voltak e fejlődésnek árnyoldalai is: az agrárszektor és a régiók közötti egyenlőtlen fejlődés, a városiasodás látható negatívumai (nyomornegyedek, szmog, bűnözés) és a milliós nagyságrendű kivándorlás („vendégmunkások”) említhetők elsősorban.

Mindenesetre tény, hogy az 1970-es évekre új Spanyolország született, új értékekkel, új orientációkkal, a korábbinál szélesebb, egész Európára kinyílt panorámával. A vallásos hit, az autokratikus családmodell és a merev tradíció-

nális szokások fellazultak: a tévé hódításával, a személyautók és a telefonok számának ugrásszerű növekedésével, új fogyasztási szokások születésével az életstílus is átalakult, szekularizálttá vált. A tolerancia és a liberalizmus értékei terjedtek. A válások gyors növekedése, az egyébként tiltott fogalmazásgátló szerrek hódítása is ezt jelezte. 1960-ban a spanyol családoknak még csak 1%-a rendelkezett tévével, 4% hűtőszekrénnel és ugyancsak 4% személyautóval. 1969-ben ugyanezeknek a cikkeknek az adatai: 62%, 63%, 24%.

A családi jövedelmek struktúrája is átalakult: 1960-ban még 53,8%-át költötték élelmiszerre, 1974-ben már csak 36,7%-át.

A vasárnapi templomba járást a vikendezés és a hétvégi házak kultusza váltotta fel.

Az oktatás tartalma és struktúrája is átalakult. Egyértelműen világivá és államivá ekkor vált az iskola. A technikai iskolák expanziója, az egyetemalapítási láz is a modern Spanyolország jelenlétére utalt:

1962-ben az állami költségvetés 9,65%-át, 1969-ben már 14,70%-át az oktatásra fordították, 1973-ban pedig az egész nemzeti jövedelem 2,68%-át. 1974-ben 466 technikai főiskola és 22 egyetem működött (1968-ban 12). 1970—1974 között az egyetemisták száma ötszörösére nőtt. Valóságos kulturális és mentális forradalom zajlott Hispániában ezekben az években.

Az új, modern értelmiségi generációk megjelenése csak egyik jele volt a *társadalom radikális átalakulásának*.

Mindenekelőtt átforgalmazódott az uralkodó oligarchia: a régi nagy földbirtokos arisztokrácia túlsúlyát a spanyol, baszk, katalán csoportokból összetevődő modern fináncoligarchia váltotta fel. A falangista bázist jelentő régi *úri középosztály* elolvadt a társadalmi kohóban. Egy 1969-es becslés szerint a „felső osztályt” a spanyol társadalom 0,5%-a alkotta: 54 111 fő; a „felső középosztályt” 6%, az „alsó és középső középosztályt” 49%. A munkásosztályhoz 39% tartozott, elsősorban immár városi munkások (az agrárproletariátus ezen belüli aránya 22%-ra csökkent); s ezek alatt még 3 millió „szegény” élt — döntően vidéken.

A „felső középosztályt” immár nemcsak funkcionáriusok, katonák és jogászok alkották, de mérnökök, orvosok, szabad értelmiségiek és menedzserek is. Az „alsó középosztály” a városiasodással ugyancsak robbanásszerűen kiszélesedett és szerkezetében átalakult.

Spanyolország a 70-es években *modern ipari társadalom* képét kezdte felölteni.

Ez a finomodó szerkezetű és érzékennyé váló gazdaság és társadalom egyre nehezebben viselte a rátelepedő, régi, hitelét veszített értékeket közvetítő, tagolatlan, anakronisztikus politikai felépítményt és államhatalmat.

AZ „ALKOTMÁNYOS KOZMETIKA” ÉVTIZEDE (1958—1969)

A „franquismo” intézményesülésének utolsó évtizede már a kényszerű fazonigazítás szándékát is magán viseli. E folyamat első stációjaként 1958-ban új törvényt fogadtak el a „*Nemzeti Mozgalom Alapelveiről*”.

E törvény a „Mozgalmat” már mint *szövetséget* tételtezte, az összes, állam érdekében tevékenykedő erő közösségeként, igyekeztve a Falange fasiszta elemeit megőrizve eltakarni, egy „képviselési, szociális, katolikus, tradicionális monarchia” jövőképét alkotva meg. E törvény körüli vita persze feltárta, hogy a falangista „Mozgalomban” voltak nemcsak monarchista, de *prezidenciális* és

regencialista (király helyett régens) elképzelésű erők is. Franco azonban az öröklést a *monarchia restaurációjával* tervezte, amire a Bourbon-család több ága is aspirált. Franco *Juan Carlos* trónöröklése mellett döntött, aki spanyol katonaiskolákban készült fel jövőendő szerepére.

A kérdés azonban csak 1967-re dőlt el, ugyanis elsősorban a vertikális szakszervezetekben erős bázisa volt a mexikói kormányzópárt, az Intézményesült Forradalom Pártja modelljét átvenni akaró prezidencialistáknak, akik egy-fajta *populista elnöki diktatúrával* látták megmenthetőnek a francóizmust.

Az 1967-es „organikus” Alaptörvény, amelyet népszavazás-komédia szentesített, az „organikus demokrácia” fogalmát vezette be a spanyol politikába. Elismerte a vallásszabadságot, növelte a *Királyi Tanács* szerepét (amelyet egyébként döntően miniszterek alkottak), elkötelezte magát a monarchia mellett, s a Mozgalmat eltérő ideológiájú áramlatok nyitott szervezetévé, egy leendő pluralizmus szabályozott keretévé kívánta tenni. Változott a szóhasználat is: immár „együttműködő szakszervezetekről” beszéltek, jelezve ezek hatalomtól való autonómiáját; „cenzúra” helyett „irányításról” szóltak, amikor megszületett az új sajtótörvény (1966), és eltörölték az előzetes cenzúrát. Immár megjelenhettek a katalán, baszk és gallego nyelvű újságok, és a mérsékelt ellenzék lapjai is. „Liberalizmus”, „politikai fejlődés” lettek ez időben a leggyakrabban használt kifejezések. Engedélyezték a gazdasági sztrájkokat is.

A kiadott *társulási törvény* azonban továbbra sem tűrte a pártokat. E folyamat záróakkordja 1969 júliusa, amikor Juan Carlost trónörökössé tették, „biztosítani akarván a diktatúra átmentését” a Franco utáni időkre.

A fazonigazítás eme korszaka azonban a falangista Mozgalom mély belső küzdelmével és válságával kapcsolódott össze. Két irányzat körvonalai rajzolódtak ki ekkor: az *aperturistáknak*, azaz a *nyitás* híveinek, és az *inmovilistas*, a mozdulni nem akaróknak a táborá; ez utóbbinak kemény hatalmi magját a „*bunker*” csoportja (utalás Hitler utolsó hónapjaira) alkotta. Ez utóbbiaknak megjelentek szervezett csoportjaik is: legelőször a Blas Piñar vezette *Új Erő* (1967). Ezek a fasiszta eszmények elvesztését kívánták megakadályozni.

A kemény „mozdulatlanok” 1969-től kerültek erős pozíciókba, s igyekeztek a Mozgalom „defalangizált” fiatal generációját (a „Trónörökös generációja” nevet szokták adni e csoportnak) visszaszorítani.

1969 körül úgy látszott, hogy a Mozgalom belső reformszárnya kifulladt: a diktatúra megmerevedett, a reformok és az átalakulás sorsát egyre inkább az illegális gátjait áttörő *politikai ellenzék* vette kezébe.

„SZAKÍTÁS” VAGY „PAKTUM”?

A francóista rendszer a mozgásba lendült társadalmat szigorú törvényekkel körülbástyázott játéktéren kívánta tartani, a korábbinál *alig tágabb* cselekvési és mozgásteret engedve az új, legális ellenzéki erőknek. 1969 után a „banditizmus és terrorizmus ellen”, majd a közrend védelmében hozott törvények a hivatalos represszió lehetőségeit és eszközeit szélesítették ki, az új *párttörvény*, az új *szakszervezeti törvény* és a *társulási törvény* a pluralizmust a falangista hegemonia által ellenőrzött keretek között akarta tartani; az engedélyezett „társadalmi szervezetek” minimális taglétszámát 25 000 főben alapították meg, s legalább 15 provinciában kellett rendelkezniük tagsággal. A politikai pártok működése továbbra is tilos volt. Az *átmentést* tervezte szol-

gálni a trónörökös beiktatása, amennyiben az államforma kérdését előre eldöntötte.

Mindazonáltal e törvények a „Mozgalom” és tömegszervezeteinek, politikai bázisának gyors bomlására is utaltak. A szakszervezeteket immár nemcsak a „vertikális” ágazatiak jelentették; a kommunista befolyású *Munkásbizottságok* növekedése mellett újjászületett a szocialista orientációjú UGT, s megjelentek a katolikus szakszervezetek is: a „*Katolikus Akció Munkástelevérisége*” és a „*Katolikus Munkásifjúság*”. Ez utóbbi tény világosan jelezte, hogy a katolikus egyházi hierarchiában is megerősödtek a nyitás hívei, akik támogatást kaptak a II. Vatikáni Zsinattól.

A pártmozgalom ultrái (a „bunker”) álltak nemcsak az Új Erő mögött, de az akkor születű jobboldali terrorszervezetek: a *Krisztus Király* (Cristo Rey) és a *Nemzetiszocialista Spanyol Párt* (PENS) mögött is.

A nyitás falangista hívei Adolfo Suarez vezetésével a *Népi Szövetségben* tömörültek.

Azaz, 1969—75 között egy gyors politikai polarizáció zajlott le. Egyik eleme a fentebb említett folyamat, a kormányzó Falange bomlása volt. Másik eleme e mozgásnak, hogy a *baloldali* politikai *ellenzék* is ebben az időszakban harcolta ki a legalitást.

A jelenség lényege, hogy míg 1969 előtt a rendszerellenes politikai cselekvés *társadalmi szervezeteken keresztül* jelent meg, 1970-től az ellenzéki *politikai pártok* tevékenysége és létszáma a meghatározó — magában Spanyolországban is! Legerősebbek a szilárd szervezettel, nagy tapasztalattal és jelentős nemzetközi támogatással rendelkező kommunisták és szocialisták voltak. Újjászerveződtek Baszkföldön és Katalóniában a *nemzeti pártok*. Megerősödtek a *kereszténydemokraták*, a *szociáldemokrata*, a *liberális monarchista* és a *demokratikus köztársasági pártok* is. A 70-es évek elején az ellenzék *egységesülésé*sz, *akcióegysége* is előrehaladt.

Az 1974-ben Párizsban születő *Demokratikus Junta* a kommunisták mellett a *népi szocialistákat*, a *carlistákat* és több független csoportot tömörített, s a *Megbékélés Kiáltványával* fordult 1975 májusában Spanyolország népéhez. Ebben az évben már szerveződni kezdtek a *helyi junták* is.

A szocialistákkal a centrumban a *Demokratikus Kongresszus* született meg különböző demokratikus szervezetekből. Ők egy *Platformmal* léptek a nyilvánosság elé. A *Junta* és a *Platform* közt 1975 szeptemberében létrejött az együttműködés (a spanyol köznyelv a „*Plata-junta*” néven becázte ezt az összefogást).

E baloldali ellenzék a radikális „*szakítás*” politikája jegyében a tömegmozgalmak egyesítésével igyekezett a Franco-rendszert szétzúzni. 1969—1975 ezért a tömegaktivitás és tömegharc eszkalációjának periódusa is lett. Fő vonulatai e harcnak a *diákmozgalmak*, a *munkássztrájkok*, a *nemzetiségi küzdelmek* és a *fegyveres akciók* lettek. Generáló tényező 1973-tól az olajárrobbanás okozta *gazdasági válság* lett, amelyet a rendszer merev eszközeivel nem tudott kezelni. A baloldali-köztársasági ellenzék ekkor — elfogadva a kommunisták elképzeléseit — egy, az egész országra kiterjedő *általános sztrájkmozgalommal* vélte megdönthetőnek a diktatúrát.

A diktatúra e növekvő politikai nyomásra persze ugyancsak *erőszakkal* válaszolt. Ezért e periódus — 1969—74 — az *erőszak kölcsönös eszkalációja* is. Ebben a szakaszban kerültek előtérbe az ETA és a FRAP gerillaszervezetei, amelyeket ekkor Robin Hood-szerű szimpatizáló legenda kezdett övezni bátorságuk miatt. A Franco-kormányzat halálos ítéletek sorozatával és ellenterrorral

válaszolt. A gerillaakciók ugyanakkor érvet adtak a „bunker” ösztönözte jobboldali félkatonai szervezetek terrorja számára.

Ez a hat év egyre gyorsuló lejtőn vitte Spanyolországot egy második polgárháború felé. A kritikus pillanat a *Carrero Blanco* miniszterelnök elleni sikeres terrorakció volt 1973 decemberében, akit, a Franco nélküli francóizmus fő képviselőjét egy ETA-kommandó autójával együtt levegőbe röpített.

A sokféle belső konfliktustól marcangolt falangista pártmozgalom ekkor hirtelen és görcsösen egységbe rándult. A korábbi kacérkodás a „nyitás” politikájával hirtelen megszakadt. Az *Arias Navarro*-kormány bizonytalan helyzetbe került: 1975-ben a liberalizálás és a legdurvább represszió lépései váltották egymást. A Franco-rendszer ez időben tömegdemonstrációkkal igyekezett saját legitimitását igazolni: az *utolsó*, milliós francóista tömegtüntetés 1975. október 1-jén volt.

Feszült és bizonytalan, robbanásveszélyes évvé vált 1975, amelyet Francisco Franco betegsége felfokozott, ám bizonytalanságot és várakozást is vitt a történésekbe.

November 20-a, a *Caudillo* halála pedig nagy kérdőjelet állított a jövőbe Spanyolország elé: az új, fiatal államfő, *Juan Carlos király vajon az átalakulás vagy a visszarendeződés tengelye lesz?* És az is nyitott maradt: bármelyik változat is győz, mi lesz a *társadalmi ár?* Az 1936–39-es polgárháború okozta trauma — a milliós áldozat — és tanulság ekkor kezdett munkálni nagy erővel, és mélyen meghatározta mindkét fél gondolkodását.

A nemzetközi helyzet is új, tanulságos fordulatokat produkált: Spanyolország számára mindenekelőtt Görögország és Portugália történéseit, ahol 1975-re megdőltek az évtizedes diktatúrák.

Ezek az események és a történelmi traumák a szemben álló felek táborában egy stratégiai és taktikai fordulatot készítettek elő, amelyet Franco halála után a fiatal uralkodó bölcsen segített elő, s így az átalakulás tengelyévé tudott válni.

A baloldal a „szakítás” erőszakot eszkaláló eddigi taktikája helyett a *paktum*, illetve a „paktumos szakítás” („ruptura pactada”) formuláját alakította ki, amely frontális ütközések helyett a *küzdelmes tárgyalás és konszenzus* eszközeit választotta a politikai ellenfél *elpusztításának* korábbi gondolata helyett.

Ha az 1975–77-es esztendőik igen viharos történéseit távolabbról szemléljük, e „paktum” körvonalai is felsejlenek — bárha erről a spanyol politikaéleti irodalom még nem beszél. A Juan Carlos által befolyásolt és orientált „történelmi kompromisszum” tartalmát a következőkben tudjuk összegezni — a kor sajtójának áttekintése alapján:

A baloldal össznemzeti megfontolásokból lemondott régi eszményeiről. Ha a politikai küzdelmek zűrzavarai nem zavarják látásunkat, az 1975–77-es sajtóharcokból kitűnik: a baloldal elfogadta, hogy „*tabuként*” kezeli

- a „kapitalizmus” formációját, és elfogadja azt;
- feladva évszázados eszményeit, elfogadja a monarchiát;
- nem veti fel a *latifundium* megszüntetésének kérdését, amely a *spanyol* kapitalizmus egyik alapkérdése volt;
- elfogadja *Spanyolország egységét* — amit korábban a kisnemzetek mozgalmi kérdőjeleztek meg;
- *tabuként* kezeli a francóista *fegyveres erőket* az átmenet éveiben, s kritikája nem érinti ezeket;

— elfogadja, hogy csak *békés* politikai eszközöket használ a hatalomért és az átalakulásért folytatott küzdelemben.

A falangista kormányzó és uralkodó erőknek szintén jelentős engedményeket kellett tenniük.

— Mindenekelőtt bármi történik az eljövendő választásokon, eltekintenek a fegyveres erők bevetésétől;

— elfogadják a *pluralizmus* és a *demokrácia* eszméjét, s az állam ezen elveken történő átépítését;

— elfogadták az *autonómia* elvét, amely a kisnemzetek (baszk, gallego, katalán) számára adott jelentős engedményeket.

E „tabuk” mint jelzőkarók tüzték ki egy — széles — politikai játéktér határait: ez kielégítette a „rend” híveit, de lehetővé tette az átalakulást.

Mindkét fél tehát igen jelentős *ideológiai* engedményeket tett: tulajdonképpen mindkét oldalon feladták korábbi — százados — eszményeiket, melyek — mint kitűnt — a valósággal ütköztek és nehezítették a kibontakozást.

Egyetlen egy kérdés maradt valóban „tabu”, s ez jelezte, hogy ebben még nem lehetett megbékélést elérni. És ez a *polgárháború megítélése* volt. Valójában minden spanyol családot érintett — így vagy úgy — e rettenetes nemzeti tragédia, s mint kiderült, *ebben* a kérdésben 1975–77-ben még lehetetlennek tűnt a konszenzus: ezért ezt a kérdést mindkét fél végig kikerülte, még a politikai harc legélesebb pillanataiban is. Nem hátra, előre tekintettek! A sebek — mint kiderült — még nem gyógyultak be...

(1980 őszén a madridi *Parque de Retiro* pavilonjaiban szerveztek először kiállítást a polgárháborúról. A koncepció igen érdekes volt: a tematikusan felépített kiállítás sajátos *dualizmust* mutatott: egy-egy pavilonban, az adott témában egyszerre mutatták be a *köztársasági* és a *nacionalista* [= francóista] dokumentumokat, beleértve a korabeli filmhíradókat is. A kiállítás nem akart döntőbíróként fellépni — s persze fantasztikus drámaisággal sikerült sokkolni ezzel a spanyol közvéleményt. E sorok írója — 1980. évi kutatóösztöndíja során — többször meglátogatta a kiállítást, türelmesen végigállva a többszáz, többezer méter hosszú sorokat is. A spanyol nézők reakciója érdekelte. A könnyek és a káromkodások, azaz az *indulatok* izzása világosan jelezte, hogy talán a *történelemben* lesz a legnehezebb a megbékélés...)

A „megegyezései szakítás” filozófiája 1976 áprilisára lett általános az ellenzék soraiban — amikor a kommunisták is elfogadták a monarchia elvét.

Az uralkodó ekkor az Arias-kormány fiatal miniszterét, *Adolfo Suarez*t bízta meg a *közvetlen* átmenet kommandírozásával.

E megbízásnak volt némi perverz bája, s nagy riadalmat is keltett: a fiatal Suarez ugyanis az utolsó Franco-kormányban éppen a *falangista pártmozgalom főtitkáráként* kapott miniszteri posztot. Kijelölése persze nem vallott reakciós ízlésre. Suarez a falangista pártmozgalom *nyitni* akaró erőiből már korábban megszervezte a *Népi Szövetséget*, ugyanakkor, hogy az angol Paul Preston történész-politológus szavait használjuk, „mint falangista apparátcsiknak lehetősége volt arra, hogy e rendszert... önmaga ellen használja fel.”

(Érdemes megemlíteni, hogy volt ennek a paktumpolitikának egy *generációs* vonatkozása is. A „régí gárdák” szektasságát és dogmatizmusát elutasítva, mind-egyik politikai irányzatban elsősorban a fiatal, 35–45 év közötti erők, *új generációk* hajtották végre a megegyezést, akiknek széles, európai kultúrája, iskolázottsága és tapasztalatai a *tolerancia* és *empátia* elemét vitték a politikai küzdelmekbe.)

Juan Carlos kezdeményezésére a Cortes első lépésként 1976-ban *engedélyezte a politikai pártok működését*. Suarez közben megnyerte a hadsereg főtisztí kárának többségét is az „átmenet” politikájához, és ezzel elszigetelte a „bunkert”; az ellenzék összes mértékadó vezetőjével konzultációt folytatott; szabadbádd tette a szakszervezeti szervezkedést, s közhírré tette: 1977-ben általános, szabad választásokat rendeznek.

Ez év politikai folyamatainak a lényege: Suarez, a falangista pártmozgalom főtítkára az uralkodó támogatásával *kézben tudta tartani az átmenetet*. A kérdés ugyanis az volt: *ki diktálja és ki ellenőrzi az átmenetet*. A gyors ritmust, amelyet Suarez diktált, nem tudta követni — mert nem remélte — az ellenzék. A kezdeményezés végig a kormány kezében maradt.

A francóizmus *felülről irányított lebontására* Suarez reformtervet dolgozott ki. Ebben az általános, titkos szavazás, a politikai pártok működése, részleges amnesztia, a nemzetiségek szimbólumainak engedélyezése, új alkotmány és választás kiírása szerepelt.

A nemzetközi politikatudományi irodalomban e folyamat kapcsán politikai harakiriról beszélnek. S valóban tény, hogy a Suarez főtítkár által kialakított *átmenet* programját egy *demokratikus pluralista* államformára, a falangista „Mozgalom” *Nemzeti Tanácsa*, a történelmi presszió hatására, nagy többséggel elfogadta (80 igen, 13 nem, 6 tartózkodás). A francóista Cortesben a küzdelem nehezebb volt, mert ott már Blas Piñar az Új Erő nevében a „bunker”-t védve lépett fel. A falangista *apparátus* azonban itt is meggyőzte híveit: a parlament 425 igennel, 53 nemmel, 13 tartózkodással elfogadta a totalitárius Franco-rendszer felszámolását, egy demokratikus pluralizmushoz való átmenet programját. Preston a falangizmus „kollektív öngyilkosságáról” ír, ám hozzáteszi: ez „teljesen önkéntes önlikvidálás” volt, amely megnyitotta az utat a választások felé.

(Az persze további kutatás tárgya lehetne, hogy a „Mozgalom” Tanácsának és a Cortesnek a tagjait mi motiválta a szavazáskor. Azt gyanítjuk, csak egy kisebb-ség szavazott tudatosan, vállalva a változások következményeit. Másokban erősen élt a *pártfegyelem* — a pártvezető véleményét meg kell szavazni! — és a *politikai karrierizmus* túlélést ígérő reflexe.)

Suarez a parlamenti vitában leszögezte: „Csak a népnek van joga a változások irányítására.” S hozzátette: „a Király a társadalom segítségével akar kormányozni”. E felfogás jegyében népszavazást is kért a tervezett változásokról 1976 decemberében. Ekkor a választók 73,19% igennel, 1,09% nemmel, 22,28% tartózkodással felelt. Az új „választási törvény” elfogadása egyenesen *nép-ünnepéllé* vált, s az első demokratikus választások is nagy lelkesedés légkörében zajlottak le.

1976—77-ben a kormány mögött álló politikai erők gyors pártszervező munkát végeztek, mert felismerték a falangista Mozgalom szétesését, amely a baloldali pártok győzelmét vetítette előre. E pártszervezési eufóriában gombamódra szaporodtak a pártok, számuk 1977-ben már túllépte a százat.

Suarez „rég” miniszterelnökként a *jobbközép* pártjainak koalícióját teremtette meg. A 20 pártot tömörítő UCD meg is nyerte a választásokat (34,83%), az új miniszterelnök ismét A. Suarez lett. Legnagyobb ellenzéki párttá a Felipe Gonzalez vezette szocialisták váltak (28,5%); a KP 9%-ot szerzett. A falangista Mozgalom elvérzett, 0,5%-ot kapott, az újfasiszta Népi Szövetség viszont 16 mandátumot szerzett. Ezen túl több kisebb párt is helyet kapott a parlamentben. Azaz, a XX. században először minden politikai erő szabadon megjelenhetett a

spanyol parlamentben. A király, Juan Carlos a következőképpen kommentálta a választásokat: „A demokrácia elkezdődött. Ezután konszolidálnunk kell.”

Megkezdődhetett az *átmenet második*, immár építő szakasza. Ez a periódus (1977—1980) persze ugyancsak viharos esztendőket jelentett. A gazdasági válság megfékezése mellett a tét itt az *új állam új szervezetének* kiépítése volt. Ennek két kulcspontját az *alkotmány* elfogadása és a nemzetiségi és regionális *autonomia* törvényben történő részletes garantálása jelentette. E viták a szocialista párt felemelkedésével is jártak: győzött az új választásokon. Suarez és széles koalíciója, az UCD szinte eltűnt a politikai palettáról, a Falange pedig jelentéktelenségbe süllyedt. Az új demokratikus koordináták közt szavazó új Spanyolország 1980—81-től új utakon, a politikai konszolidációt és egy új fejlődési pályát indítva el lépett igazán Európa országútjára.

A külföldi és hazai megfigyelők és kutatók e viharos nyolc év idején meglepetéssel tapasztalták a spanyolok nagy toleranciáját és politikai bölcsességét. Egyfajta „*politikai sportszerűség*” Hispániában korábban nem ismert magatartása szinte *kényszerként* volt jelen ugyanis a politikai arénában. Ezt a történést, aki ismeri az 1936—39-es polgárháborús traumát, teljesen érthetőnek is tartja. Persze jelezni kell a kivételeket is!

Jó példa erre az ETA, amely a baloldal és az egész spanyol nép kedvencéből egy év alatt lett félelmetes terrorista szervezetté, ugyanis 1975-ben nem fogadta el a „paktum” játékszabályait: köztársasági, szocialista, önálló baszk államról beszélt, amelyet, ha kell, fegyveres erőszakkal is létre kell hozni. Tehát legalább négy „tabu” sértett így meg az ETA, s így önmagát zárta ki a politikai legalitás színpadáról. A spanyol közvélemény ugyanis sokallta e verzió *társadalmi árát*.

*

Befejezőként tanulságos lehetne egy konkrét analógia kimunkálása a spanyol és a magyar folyamatok összehasonlítására. Lennének persze, akik harsányan emelnék ki a különbségeket, mások pedig túlhangsúlyozhatják az azonosságokat. S persze, az analógiák mindig sántítanak, tennék majd mindehhez hozzá a bölcsek.

Az analógiát tehát az olvasóra bizzuk, bárha azt azért mindenképpen hangsúlyozni kívánjuk: tanulni az analógiákból (is) lehet — ha már a történelem társadalmi laboratóriumi kísérletekkel nem tud szolgálni.

FONTOSABB FELHASZNÁLT IRODALOM

Sergio Vilar: Historia del antifranquismo, 1939—1975. Madrid, 1984.

Ramón Tamames: La República. La Era del Franco. Historia de España, Alfaguara VII. Madrid, 1986., 11. kiadás.

J. P. Fusi—S. Vilar—P. Preston: De la dictadura a la democracia. Desarrollo, crisis y transición (1959—1977). Historia. No. 13. Madrid, 1983.

Harsányi Iván: A Franco-diktatúra születése. Budapest, 1988., Kossuth.

José Luis Comellas: Historia de España moderna y contemporánea. Madrid, 1979., 5. kiadás.

Anderle Ádám: Megosztott Hispánia. Államfejlődés és nemzeti mozgalmak Spanyolországban. Budapest, 1985., Kossuth.

Spain in crisis. The evolution and decline of the Franco regime (ed. Paul Preston). London, 1976.

A. Popez Pina—E. L. Araguren: La cultura política de la España de Franco. Madrid, 1976.

Laureano López Rodó: Las autonomías, encrucijada de España. Madrid, 1980.